

INTRODUCCIÓ

HELENA BONET ROSADO

Directora del Museu de Prehistòria de València

La iniciativa de fer una exposició itinerant sobre «Les dones en la Prehistòria», a més de l'edició d'aquest llibre, sorgeix com a resposta a una assignatura pendent que té el Museu de Prehistòria de sumar-se a les actuals tendències sobre l'Arqueologia de Gènere, l'últim fi de la qual és ressaltar, mitjançant noves lectures de la cultura material i del registre arqueològic, la importància que tingué la dona tant en la vida privada com en la vida pública al llarg de milers d'anys. Es tracta de valorar d'una forma objectiva la seua posició social a més dels papers que tingueren en la vida quotidiana els homes i les dones de les diferents comunitats i cultures del nostre passat més remot.

El títol de l'exposició emmarca clarament en el temps el període d'estudi —la Prehistòria—, parant el discurs expositiu en les albors de la protohistòria sense arribar a abordar, per tant, la situació de la dona en societats molt més complexes i jerarquitzades que van començar a gestar-se en la Península Ibèrica a partir del segle VIII aC fins a culminar amb la Cultura Ibèrica.

Efectivament, per al món grec i romà tenim el gran avantatge de disposar d'una gran riquesa iconogràfica i amb les fonts escrites, cosa que ha permés a l'arqueologia clàssica tradicional situar la dona en el seu context social. Però, a pesar d'això i de comptar amb una llarga tradició investigadora, ha estat l'Arqueologia de Gènere la que ha revolucionat, d'acord amb els seus temps, els estudis sobre la dona i ha despertat en totes nosaltres un especial interès per conèixer les nombroses facetes en les quals participà la dona en l'Antiguitat.

En aquesta línia de treball caldria situar, també, els estudis de gènere en el món ibèric, l'alta cultura que introdueix les nostres terres en la Història. Per a aquesta etapa, malauradament, no podem traduir la llengua en què s'escrigueren els textos i les escasses referències que donen els autors clàssics sobre els pobles ibers estan, com totes les fonts escrites de l'Antiguitat, carregades d'ideologia masculina. A pesar d'això, l'imaginari ibèric és molt ric i ens ofereix, per mitjà de la pintura, l'escultura, la joieria, etc., una àmplia informació sobre l'aspecte de la dona ibera i el seu estatus social. Avui sabem quines representacions de l'imaginari ibèric corresponen a deesses i quines a dames de les elites ciutadanes i fins i

tot tenim representades les dones oferents o orants. Però tota aquesta informació, fins i tot els excel·lents resultats que estan obtenint-se dels estudis sobre les restes antropològiques a les necròpolis, ens il·lustren sobre les dones d'alt rang, les elits d'aquesta societat fortament jerarquitzada i ja urbana.

També el registre arqueològic és més generós amb les classes altes, posseïdores de sòlides cases, ben condicionades i amb abundants estris domèstics que permeten interpretar la funcionalitat dels espais i les diferents tasques que es feien a la llar, com són la mòlta, el teixit, la cuina, l'emmagatzematge, les àrees de culte i reunió, etc. Però el personal estudiós d'aquesta cultura es fa noves preguntes, com ara quines eren les relacions socials i de parentiu entre els homes i les dones, ¿era la situació social de la dona ibera similar a la de la dona grega, o tenia més llibertat, com la dona etrusca?, ¿on estan, o com és l'empremta que deixa en el registre arqueològic, la dona de les classes més humils que no apareix representada en la iconografia ibèrica, ni té dret a ser incinerada i soterrada a les necròpolis?

El personal investigador que excava el món dels hàbitats, i per tant els àmbits domèstics en el sentit més ampli, es troba interessat especialment en la vida quotidiana, a veure el conjunt de la societat, no solament els alts personatges representats en l'art i recognoscibles per mitjà dels estris rics, sinó els personatges invisibles, és a dir, la majoria de la població la identificació de la qual és difícil d'apreciar en l'excavació. I si això resulta difícil per a les etapes històriques, encara més ho ha de resultar per als contextos prehistòrics que es remunten a milers i milers d'anys. D'aquí el repte de fer una exposició sobre les dones en la Prehistòria, sobretot quan va destinada al gran públic.

Es tracta, per tant, de buscar vies noves de lectura de la troballa arqueològica i el seu context, indagar i intentar comprendre la mentalitat dels homes i de les dones que feren possible l'aventura humana. Partim del fet real, assumit per qualsevol investigadora o investigador, que el registre arqueològic és un registre parcial, però això no impedeix que ens preocupe cada vegada més saber qui hi ha darrere de cada utensili, i fins i tot qui hi ha darrere dels objectes i de les activitats que no deixen l'empremta. En definitiva, on són les dones de la Prehistòria que poblaren la terra i quin fou el seu paper en l'evolució i el desenvolupament de la humanitat, quins eren els hàbits, els mitjans de subsistència, els ritus, la forma de relacionar-se i comunicar-se de totes elles.

Aquestes i moltes més qüestions són tractades en aquest llibre per reconegudes especialistes del món de l'arqueologia l'esforç de les quals per sexuar el passat és digne d'encomi perquè només d'aquesta forma és possible que la dona deixi de ser ignorada i de rebre un tracte discriminatori pels historiadors, i assolir així el trencament de molts estereotips que encara són presents en la nostra societat. A més, «Les dones en la Prehistòria» és, sobretot, una posada al dia de les últimes investigacions en l'Arqueologia de Gènere, pel fet que la seua temàtica abasta des d'aspectes teòrics i etnoarqueològics fins als treballs de camp més recents sobre el món funerari, sobre la imatge de la dona i la seua simbologia en l'art rupestre, els seus adorns i els útils de treball, el seu espai vital i, al capdavant, l'inqüestionable paper social de la dona en les tasques de manteniment del grup humà.

Com a treballadora i investigadora del Servei d'Investigació Prehistòrica des de fa vint anys, volguera fer una pinzellada sobre la presència i l'aportació de la dona en el Servei d'Investigació

Prehistòrica, si bé és veritat que després de fer un ràpid repàs a la història de la institució, aquesta reflexió caldria fer-la dins d'unes dècades, perquè el S.I.P. fins a fa ben pocs anys ha estat una institució essencialment masculina, terme que en cap moment considere pejoratiu sinó reflex d'una realitat històrica, ja que estem parlant d'un centre d'investigació que es crea l'any 1927 al si de la Diputació de València, i per tant amb prop de 80 anys d'història.

Sense entrar a valorar en aquestes línies l'alt nivell científic de la labor desenvolupada pel S.I.P. i de les magnífiques col·leccions que alberga el seu museu, tenim l'exemple d'una institució que mostra de forma immillorable aquesta lenta participació i incorporació de la dona arqueòloga als centres d'investigació. Així, les grans figures que van fer possible la creació del S.I.P., el seu reconeixement nacional i internacional, mitjançant les seues rigoroses excavacions i publicacions, han estat sempre homes. Homes de la talla d'Isidro Ballester, Domingo Fletcher, Enrique Pla i Bernat Martí que han dirigit el Museu de Prehistòria des de l'any 1927 fins a dates ben recents —mitjan anys 90 del segle passat— amb un tarannà humà i una filosofia del treball en equip que han marcat diverses generacions.

També els grans col·laboradors i agregats del S.I.P. que van treballar intensament entre els anys 1928 i finals dels 60, tant en la direcció d'excavacions i prospeccions, com en calcs de pintures rupestres, van ser homes, reconeguts investigadors com ara Lluís Pericot, Francisco Jordá, Julián San Valero, Fernando Porcar, Mariano Jornet, Gonzalo Viñes, Emili Gómez Nadal, José Alcácer, Manuel Vidal, etc.

Sens dubte, devem a tots ells que el S.I.P. i el Museu de Prehistòria de València siguen avui uns dels millors museus i centres d'investigació a nivell peninsular, però ¿quan comença a col·laborar i a incorporar-se la dona arqueòloga al S.I.P.? En les primeres dècades, l'única dona que hi figura en «La labor del Servicio de Investigación Prehistórica y su museo» com a agregada del S.I.P., és Josefa Chaume Aguilar que col·labora, entre els anys 1931 i 1935, amb Mariano Jornet en els calcs i els dibuixos de la Bastida de les Alcusses de Moixent. També és esporàdica la col·laboració femenina els anys 40 i 50 amb només dues dones, María Ángeles Vall i Carmen Sentandreu, becàries i col·laboradores des dels anys 1954 i 1955, respectivament.

Ja caldrà esperar als anys 60, amb una major presència de les dones a la Universitat, perquè quatre investigadores, formades en la càtedra de Miquel Tarradell, prosseguiren aqueixa estreta col·laboració que sempre hi va haver entre el S.I.P. i el Departament de Prehistòria i Arqueologia de la Universitat de València. Així, Gabriela Martín, com a professora de la càtedra d'Arqueologia, i col·laboradora del S.I.P., dirigeix en 1964 les excavacions a la factoria romana de la Punta de l'Arenal de Xàbia. A ella seguiran les professores Milagro Gil-Mascarell, que desgraciadament ens deixà prematurament, Carmen Aranegui i Rosa Enguix —grans dones, mestres i amigues— que van col·laborar activament al S.I.P. a partir dels 70, excavant i publicant pràcticament tots els períodes històrics, des de l'Edat del Bronze fins a l'Època Romana. I fou per mitjà d'elles, dels seus ensenyaments i del seu tarannà feminista i progressista que les següents generacions de dones anàrem introduint-nos, primer en la biblioteca del S.I.P. i posteriorment en la col·laboració i la direcció d'excavacions arqueològiques.

La història de la nostra institució és, per tant, un fidel reflex de l'evolució de la societat valenciana al llarg del segle xx. Un ofici, com el d'arqueòleg, tan íntimament lligat a les tasques de camp no era en absolut apropiat per a la dona dels anys 30 i 50, on calia realitzar treballs tradicionalment vinculats a l'home com ara dirigir peons, cavar, pujar muntanyes, excavar en coves o conviure amb homes. Tot això resultava molt difícil, o més aviat impossible, a l'hora de compaginar-ho amb la vida familiar, tret que es tractara d'una dona soltera (encara així estava mal vist) o fóra dona d'arqueòleg (amb la qual cosa sempre estava en un segon pla).

Només a partir de finals dels anys 60 amb les reivindicacions feministes i el moviment d'alliberament de la dona es podia plantejar que una dona dirigira una excavació, i en aquest sentit tant la Universitat de València com el S.I.P. van donar suport en tot moment les iniciatives d'aquestes dones universitàries. També caldrà esperar l'any 1974 perquè entre en la plantilla del Museu de Prehistòria la primera dona, Maria Victòria Goberna, bibliotecària-historiadora que es responsabilitzarà de la biblioteca especialitzada, mentre que serà en 1986 quan una dona, la que subscriu aquestes paraules, entre a formar part de l'equip de tècnics arqueòlegs del S.I.P. Efectivament, com passa a la resta del país, la incorporació de la dona a la investigació arqueològica ha anat en constant augment i així apareix reflectit en l'actualitat en moltes institucions científiques i en llocs clau de l'Administració, museus, universitats, ajuntaments, etc. També la plantilla del Museu de Prehistòria, a partir de la dècada dels 90, visqué un canvi transcendental i en l'actualitat compta amb més dones que homes en les àrees de Biblioteca, Restauració, Administració, Difusió i Didàctica, mentre que la proporció s'inverteix entre els conservadors de Museu i els tècnics arqueòlegs, on és més del doble la presència d'homes que de dones, encara que mostra el contrapunt que la direcció del S.I.P. i del Museu estan a càrrec d'una dona.

Avui dia, des de la direcció del S.I.P. i del Museu, el nostre compromís amb la societat és múltiple, car a més de continuar amb la labor investigadora i museística hem de ser conscients que som un centre educatiu per on passen cada any més de 180.000 visitants, la majoria d'ells escolars, i que per mitjà del llenguatge expositiu dels plafons i els objectes, a més de les activitats didàctiques, estem transmetent no sols la història del nostre remot passat sinó també ideologia. En aquest sentit, un tractament correcte del paper de la dona és fonamental, tant en el discurs dels textos com en les representacions, amb la finalitat de no transmetre un tracte desigual d'homes i dones. No cal dir que el nostre compromís i obligació, com a dona, és aprofundir en aquesta línia de treball i saber difondre a les generacions futures la importància que tingueren les dones en la Prehistòria. Esperem que aquesta exposició i llibre hi contribuïsquen.